

परिशिष्ट -१

बालकवी आणि सुमित्रानंदन पंत यांच्या समान विषयांवरील कविता.

विषय	बालकवी	सुमित्रानंदन पंत
निर्झर	निर्झरास	निर्झर गान, निर्झरी, वीथि-विलास, निर्झरकी अजस्त्र झर-झर।
श्रावण	श्रावणमास	सावनभादों , सावन।
पक्षी	बालविहग, आनंदी पक्षी, पक्ष्यांचे गाणे, गाणा-या -पक्ष्यास, सृष्टीच्या गायकास, पारवा	सोने का गान, गाता खग, विहग के प्रति, आम्र विहग, तेरा कैसा गान विहंगम, विहग, विहग फिर चहक उठे ये पुंज, पुंज।
मेघ	मेघांचा कापूस	बादल-१ , बादल -२ , जलद
तारका, नक्षत्र, शुक्र, इ.	तारकांचे गौणे, संध्यातारक, शुक्रोदय	चांदनी-१, चांदनी-२ , नक्षत्र, शुक्र, शरद चांदनी

: :

फुले

मुकलेली फुले

कुसुम के प्रति, खिलती मधु
की नवकलियाँ, मुसकुराते
गुलाब के फूल, लाई हूँ फूलों
का हास, लोगी मोल
लोगी मोल ?

गवत

गवताचे गाणे

पल्लव

शिशु

बाळे ती खेळत होती

शिशु, आज शिशु के कवि
को अनजान मिल गया
अपना गान।

दवबिंदू

दवबिंदू

ओसबिंदू

परिशिष्ट: २ :

बालकवी आणि सुमित्रानंदन पंत यांच्या निसर्गकवितेतील समान काव्य-पंक्ति - दृष्यना

प्राथना -

शिकवी रे , शिकवी माते
दिव्य तुझी असली गीर्ते।
फुलवेली-बहरी असल्या
मम हृदयी उसळोत खुल्या।
- निर्झरास

सिखा दो ना, हे मधुप कुमारि।
मुझे भी अपने मीठे गान,
कुसुम के चुने कटोरीं से
करा दो ना, कुछ कुछ मधुपान।
- मधुकरी - पल्लव

दवबिंदू -

दवमाला उपमा तरि कसली त्याला?
टपटपती स्वभूच्या हृदयावरती
फुलपाखरु - फुलवेली

डालता पातोंपर चुपचाप
ओस के आँसू नीलाकाश,
-परिवर्तन * पल्लव

पर्वत आणि सरोवर -

निद्रिस्त नील वनमाला
निद्रिस्त सरोवर खाली
त्रर मूक मोहने जैशी
शशि किरणें विरघळेली
- मोहिनी

मेखलाकार पर्वत अपार
अपने सहस्र दृग सुमन फाड
अवलोक रहा है बार बार
नीचे जल में निज महाकार
-जिसके चरणों में पला ताल
दर्पण सा फैला है विशाल।
- सावन - पल्लव

बुदबुद-लहरी-फुलवेली

बुदबुद-लहरी फुलवेली फुलव सारख्या भवताली

-- निर्झरास

आकाशीच्या गंगेला की बुदबुद हे येती?

- संध्यारजनी

वारि वेलि सी पैल अमूल

छा अपत्र सरिता के फूल

विकसा आँ सकुचा नवजात

बिना नाल के फेनिल फूल,

-वीचिविलास, पल्लव

काजवे

मंद मंद तेजात शोधिते गगनश्री त्यांना

पाजळनि हे नक्षत्रांचे रत्नमणी नाना

- संध्यारजनी.

सोई थी तू स्वप्न नीड में

पंखों के सुख में छिपकर,

ऊँघ रहे थे, धूम व्दार पर

पुहरी से जुगनू नाना

- * वीणा

एकाकीपणा

निश्वास धावती सौख्यामागे सारे

दुःखाचा वाली कुणा कुणीहि न बा रे।

निष्प्रेम मनाला कोठेही सुख नाही

- पाखरास

दुर्लभ रे दुर्लभ अपनापन,

लगता है यह निखिल

विश्व निर्जन,

वह निष्फल इच्छा से निर्धन।

आकांक्षा का उच्छ्वसित वेग

मानता नहीं बंधन विवेक।

- एक तारा

बाल्यभावना

गोड निळ्या वातावरणात

अव्याज मने होती डोलत,

पुण्यचंचला त्या भ्रुलीला

अवगत नव्हत्या कुमारिकेला

आईच्या मांडीवर बसुनी

झोके घ्यावे, गावी गाणी

- फुलराणी

बालिका थी वह भी।

सरलपन ही था उका मन

रंगीले गीले फूलों से

अधखिले भावों से प्रमुदित

आईच्या मांडीवर बसुनि झोके
झोके घ्यावे , गावी गाणी

- फुलराणी

बाल्य सरिता के कूलों से
खेलती थी तरंग सी नित।

- उच्छ्वास- पल्लव .

चुंबनदान -

कुणी कुणाला आकाशात
प्रणयगायने होते गात
हृद्य मार्गुनी आले कोण,
कुणी कुणा दे चुंबनदान।

- फुलराणी

अगणित बाँहे बढा उदधि ने
इंद्र करों से आलिंगन
बदले, विपुल चट्टल लहरों ने
तारों से फेनिल चुंबन।

- अनंग

फुलांचे चुंबन -

पुरा विनोदी संध्यावात
डोल डोलवी हिरवे शेत,
तोच एकदा हासत आला
चुंबून म्हणे फुलराणीला

- फुलराणी

शशिकिरणोंसे उतर उतर कर
भू पर काँस्प नभचर
चूम नवल कलियों का मृदू मुख
सिखा रहे थे मुसकाना।

- वीणा ८०

स्वर्गीचे लेख -

मेघाचे करि भूर्जवत्र
धरुनी अस्ताचली प्रत्यही
स्वर्गीचे नव लेख कुंकुम रसे
ती संध्यादेवी लिही.

- प्रेमलेख

उन स्वप्नों की स्वर्ण सरिताका
सजनि। कहाँ हू शुचि जन्म स्थान
मानस की फेनिल लहरों पर
किस छवि की किरणे अज्ञात
रजत स्वर्ण में लिखती अविदित
तारक लोको की शुचि बात? -स्वप्न

बालसुलभ क्रीडा

कड्यावरुनि घेउन उडया

खेळ लतावलयी फुगडया

घे लोळण खडकावरती,

फिर गरगर अंगाबबती

जा हळुहळु वळसे घेत

लपत छपत हिरवाळीत.

- निर्झरास

कभी चौकडी भरते मृग से

भू पर चरण नहीं घरते

मत्त मतंगज कभी झूमते

सजग शशक नभ को चरते

- बादल.

- संदर्भ सूची -

[१] - मराठी ग्रंथ -

- १] श्री. भा. ल. पाटणकर, बालकवीची समग्र कविता, रामकृष्ण बुक डेपो, मुंबई -४ दुसरी आवृत्ती, १९५०.
- २] कुसुमाग्रज संपादित " फुलराणी " बालकवींच्या निवडक कविता, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, पहिली आवृत्ती, १९८६.
- ३] श्री. पार्वतीबाई ठोमरे संपादित समग्र बालकवी, व्हीनस प्रकाशन पुणे, प्रथमावृत्ती, १९६६

- ४) श्री. कृ. बा. मराठे, बालकवि, मौज प्रकाशन गृह, मुंबई, ४, प्रथमावृत्ती, १९६२.
- ५) डॉ. वा. पु. गिंडे, बालकवींची कविता एक रसास्वाद, नवसाहित्य प्रकाशन, बेळगांव, प्रथमावृत्ती, १९७२.
- ६) श्री. गंगाधर गाडगीळ, साहित्याचे मानदंड, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती, १९७७.
- ७) डॉ. अनुराधा पोतदार, सहकंप, मेहता पब्लिशिंग हाउस, पुणे, प्रथमावृत्ती, १९८२.

- ८) प्रा. भ. श्री. पंडित, आधुनिक मराठी कविता, सुविचार प्रकाशन मंडळ नागपूर, प्रथमावृत्ती, १९५२.
- ९) श्री. वा. ल. कुलकर्णी, मराठी कविता जुनी आणि नवी, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती, १९८०.
- १०) डॉ. नाथनाथ कोत्त्रापल्ले, ^{त्रिज्या} प्रोग्रेसिव्ह पब्लि. सोसा., औरंगाबाद, प्र. आ. १९७८
- ११) श्री. त्र्यं. वि. सरदेशमुख, आंधारयात्रा, मौज प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती १९६८.
- १२) श्री. गो. गो. आधिकारी, बालकवींची कविता, सारस्वत प्रसारक मंडळी, पुणे, १९२५, नवी आवृत्ती.

: :

- १३) श्री. अ. ना. देशपांडे, आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, भाग-१
खंड २, व्हीनस प्रकाशन, प्रथमावृत्ती १९७४.
- १४) श्री. वि. सी. झरवटे, श्री. सी. ना. गवारीकर, मराठी साहित्य
समालोचन, खंड -१ -२ , प्रकाशक - न. शं. रहाळकर,
२० वे मराठी साहित्य संमेलन, इंदूर , १९३७.
- १५) श्री. य. झ. आगाशे, सारस्वत समीक्षा, प्रकाशक - श्री. शि. गो. भावे
सातारा - १९३४.
- १६) श्री. रा. श्री. जोग, मराठी वाङ्मयाचे विहंगमावलोकन, पुणे विद्यापीठ
- १९५९.
- १७) श्री. वा. रा. ढवळे, श्री. व. दि. कुलकर्णी, मराठी कविता, प्राचीन
कालखंड, मुंबई मराठी साहित्य संघ १९६९.
- १८) श्री. ग. श्री. हूपरीकर, तत्त्वज्ञ कवि ज्ञानेश्वर, ज्ञानेश्वर दर्शन भाग १
वाङ्मयोपासक मंडळ, अहमदाबाद, १८५६.
- १९) श्री. शं. न. जोशी, केशवसुतांची कविता, चित्रशाळा प्रकाशन, पुणे १९२७
- २०) श्री. रा. श्री. जोग, केशवसुत काव्यदर्शन, के. भि. ढवळे प्रकाशन, मुंबई १९४७
- २१) श्री. के. ना. वाटवे, "संस्कृत नाटयसौंदर्य", देशमुख आणि कंपनी पुणे १९६२
- २२) गिरीश, कांचनगंगा, रविकिरण मंडळ, पुणे, प्रथमावृत्ती, १९३०.
- २३) श्री. बा. सी. मर्ढेकर, मर्ढेकरांची कविता. मौज प्रकाशन, मुंबई १९५९.
- २४) श्री. सी. के. दामले, केशवसुतांची कविता, चित्रशाळा पुणे, १९२७.
- २५) श्री. ग. त्र्यं. माडखोलकर , आधुनिक कवि पंचक. (पुस्तकजीर्ण, संदर्भकारी.)
- २६) श्रीमती दुर्गा भागवत, ऋतुचक्र, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, चौथी आ. १९७३.
- २७) श्री. ग. दि. माडगूळकर, मंतरलेले दिवस, साधना प्रकाशन, पुणे, १९६२.
- २८) श्री. द. के. केळकर, काव्यालोचन, व्दितीय आवृत्ती
- २९) श्री. रा. शं. वाळिंबे, ज्ञानेश्वरीतील विदग्धरसवृत्ती, प्रसाद प्रकाशन
पुणे, प्र. आवृत्ती. १९५३.
- ३०) श्री. वि. के. बेडेकर, साहित्य निर्मिती आणि समीक्षा,

[२] - हिंदी ग्रंथ -

- १] सुमित्रानंदन पंत ग्रंथावली, खंड १, [कवितासंग्रहोंका संकलन]
राजकमल प्रकाशन, नयी दिल्ली, द्वितीय संस्करण, १९८०
- २] सुमित्रानंदन पंत ग्रंथावली, खंड ६, [पंतजीके निबंधोंका संग्रह]
राजकमल प्रकाशन, नयी दिल्ली, द्वितीय संस्करण, १९८०
- ३] आधुनिक कवि भाग -२, सुमित्रानंदन पंत, हिंदी साहित्य
संमेलन, दसवाँ संस्करण, सवत् ५१००
- ४] रश्मिबंध, श्री. सुमित्रानंदन पंत, राजकमल प्रकाशन, दिल्ली
नवाँ संस्करण, १९६६.
- ५] पल्लव, सुमित्रानंदन पंत, राजकमल प्रकाशन, दिल्ली, आठवा
संस्करण १९६७.
- ६] वीणा ग्रंथि, सुमित्रानंदन पंत, राजकमल, दिल्ली, नव्विन संस्करण
१९७२.
- ७] सुमित्रानंदन पंत काव्यसंग्रह - वीणा, ग्रंथि,

वीणा - १९१८

ग्रंथि - १९२०

पल्लव - १९२६

गुंजन - १९३२

युगांत - १९३५

युगवाणी - १९३९

ग्राम्या - १९४०

स्वार्णकिरण - १९४७

स्वर्णधूलि - १९४८

मधुज्वाल - १९४८

युगपथ - १९४९

उत्तरा - १९४९

ज्योत्स्ना -

उच्छ्वास -

अतिमा -

वाणी -

लोकायतन -

कला और बूटा चाँद -

- ८] श्रीमती शांति जोशी - सुमित्रानंदन पंत जीवन और
साहित्य, प्रथम खंड, राजकमल प्रकाशन नयी दिल्ली, प्रथम
संस्करण १९७०.

- ९] श्रीमती शचीरानी गुर्दे, सुमित्रानंदन पंत , काव्य कला और
जीवन दर्शन, आत्माराम एण्ड सन्स, दिल्ली २ संस्क, १९५७.
- १०] डॉ. पी. आदेश्वर राव, कवि पंत और उनकी छायावादी
मान्यताएँ, प्रगति प्रकाशन, आगरा प्रथमावृत्ती १९७२
- ११] डॉ. अवधबिहारी राय, पंत की काव्यगत मान्यताएँ और
उनका काव्य, संजय बुक सेंटर, प्रथम संस्करण, १९८०.
- १२] डॉ. रामरतन भटनागर, कवि पंत, युनिवर्सल प्रेस, इलाहबाद.
- १३] डॉ. नगेंद्र, सुमित्रानंदन पंत, साहित्य रत्न भाण्डार, आगरा
एकादश संस्करण, १९६६.
- १४] एन. पी. कुट्टनपिल्लै, पंत छायावादी व्यक्तित्व और
कृतित्व, जयप्रकाशन, हैदराबाद, प्रथम संस्करण, १९७०.
- १५] आ. रामचंद्र शुक्ल, चिंतामणी भाग-२, सरस्वती मंदिर
वाराणसी, चतुर्थ आवृत्ती, सन १९५८.
- १६] आ. रामचंद्र शुक्ल, रसमीमांसा, काशी, द्वितीय संस्करण, ६२.
- १७] आ. बलदेव उपाध्याय, भारतीय साहित्यशास्त्र, वाराणसी,
द्वि. संस्करण, १९६३.
- १८] डॉ. हरि द्वारीलाल शर्मा, सौंदर्यशास्त्र, प्रथम संस्करण,
इलाहबाद - १९५३.
- १९] डॉ. शिवकुमार शर्मा - हिंदी साहित्य युग और प्रवृत्तियाँ,
अशोक प्रकाशन, दिल्ली, १० वाँ. संस्करण १९८६.
- २०] डॉ. गोविंदराम शर्मा, हिंदी साहित्य और उसकी प्रमुख
प्रवृत्तियाँ, रीगल बुक डेपो, दिल्ली, द्वि. संस्करण १९६८
- २१] डॉ. किरणकुमारी गुप्ता, हिंदी काव्य में प्रकृति चित्रण, हिंदी
साहित्य संमेलन प्रयाग, १९५१.
- २२] डॉ. चंद्रगुप्त विद्यालंकार, हरिवंशराय बच्चन, राजपाल अण्ड सन्स
दिल्ली १९७१
- २३] श्रीमती शचीरानी गुर्दे, साहित्य- दर्शन- १, प्र- गौतम बुकडेपो, दिल्ली, १९५०.

-नियतकालिका संदर्भ -

- १) डॉ. द. भि. कुलकर्णी, महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका जाने. १९६९
मधिल " बालकवि " हा लेख.
- २) 'आलोचना', जुलै, १९७१.
- ३) 'नवभारत', मे, १९६४, कमळाकर वीक्षित मासिका 'ओडुंबर'
एक आकलन' हा लेख.

- इंग्रजी संदर्भ ग्रंथ -

- १) अंबरकुर्बो - *Principles of Literary Criticism.*
- २) *W. Wordsworth - 'The Tables Turned'. The English Poets*
.. page 18.
- ३) *W. Wordsworth - "The Golden Treasury". page - 314*

- विद्यापीठ पुबंध -

- १] डॉ. वि.ना. कुलकर्णी, " मराठी ललित साहित्यातील निसर्ग "
- शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर, नोव्हेंबर १९७२.